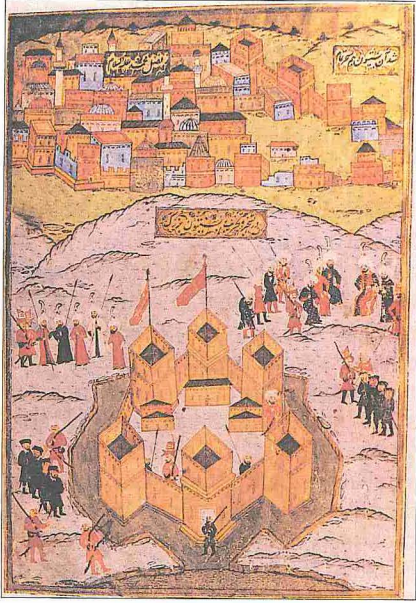

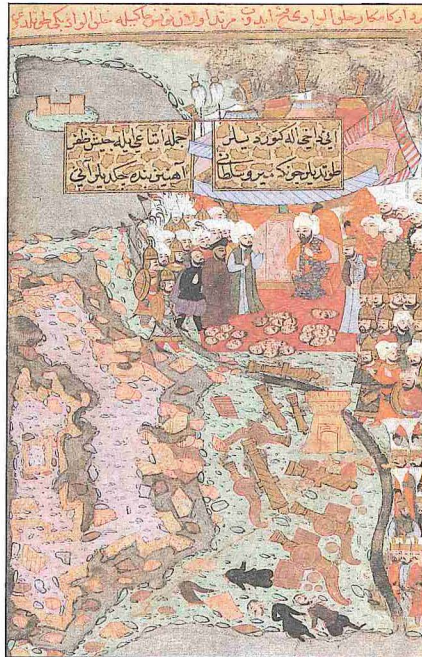
Halkulvâdî Kuşatması'nı gösteren bir minyatür (Şehnâme-i Selim Han, TSMK, III. Ahmed, nr. 3595, vr. 150*)

rolus Quintus, Charles Quint, Şarlken) tarafından düzenlenen birleşik Haçlı donanmasıncı zaptedildi ve buraya bir askeri güç yerleştirildi. Böylece sığ ve kullanışsız gözüyle bakılan Halkulvâdî Limanı ve Kalesi bu tarihten itibaren özel bir önem kazandı. Halkulvâdî 1535'ten 1574'e kadar İspanyol idaresinde kaldı. Bu dönemde müstahkem bir kale haline getirildi, İspanyollar'ın Akdeniz kıyılarındaki büyük üslerinden biri oldu.

1571 yılında İnebahtı'da yakılmasından sonra yenilenen ve Akdeniz'de tekrar faaliyete göstermeye başlayan Osmanlı donanması, 1574'te Koca Sinan Paşa'nın serdarlığında ve Kılıç Ali Paşa'nın kaptanı deryâliğinde Calabria ve Messina taraflarını vurduktan sonra 22 Temmuz'da Halkulvâdî önlerine geldi. Otuz üç günlük kuşatmadan sonra kale alındı ve bir daha İspanyollar'a yataklık yapmaması için yanındaki iki küçük kale yıktırıldı, ancak eski kale yeniden esaslı şekilde tahkim edildi. Bu arada 205 top Osmanlılar'ın eline geçti (Peçuylu İbrâhim, I, 502-503). Bu savaşla ilgili olarak Rumûzî'nin *Târîh-i Feth-i Yemen* adlı eserinin sonunda 2500 beyitlik bir ilâve vardır. Nehrevâlî bu eseri Arapça olarak nesre çevirirken Tunus seferiyle ilgili kısma da yer vermiştir (*el-Berku'l-Yemânî*, Riyad 1967, s. 468-473).

Bu dönemde stratejik önemini koruyan Halkulvâdî daha sonraki yıllarda korsanlar tarafından üs haline getirildi. Hammûde Bey zamanında (1782-1814) kasabada yeni istihkâmlar yapıldı. Ahmed Bey ise (1837-1855) bir tersane ile yazlık bir saray inşa ettirdi. Burası, özellikle 1861-1865 yılları arasında başşehir Tunus'un yılda ortalama 600 büyük ticaret gemisinin uğradığı bir dış limanı oldu. 1880'li yıllarda başlayan Fransız işgalinin ardından başşehir için önemini koruyan Halkulvâdî, çoğunu İtalyan asıllıların oluşturduğu bir balıkçı köyü ve kaplıca mahalli idi. Tunus gölünün sonundaki Tunus Limanı'nın inşası ve burayı Tunus'a bağlayan 10 km. uzunluğunda, 7,5 m. derinliğindeki kanalın çamurlarının temizlenmesiyle XX. yüzyıl başında önemli bir gümrük limanı haline geldi. Ülke ithalatının dörtte üçü, ihracatının ise yarısına yakın kısmı buradan yapıldı. Gözde bir plaj ve konut yörenesi olan şehrin 1926 yılındaki nüfusu 7400 kişiydi. Bunun 2000'ini yahudiler, üçte ikisini İtalyanlar'ın oluşturduğu 4000'ini Avrupalılar teşkil ediyordu. Bu sayı 10.150'si Avrupalı, 3300'ü yahudi olmak üzere 1956'da 26.300'e, 1975'te 41.912'ye ve 1984'te ise 61.609'a yükseldi.

Koca Sinan Paşa'nın Halkulvâdî'yi fethini ve Tunus hükümi ile beyinin esir alınışını gösteren bir minyatür (*Târîh-i Feth-i Yemen*, İÜ Ktp., TY, nr. 6045, vr. 621*)

BİBLİYOGRAFYA :

Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, III, 1363, 1366; Gazavât-ı Hayreddin Paşa: Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hattatları (s. nşr. Yılmaz Öztuna), İstanbul 1989, s. 22; Peçuylu İbrâhim, *Târîh*, I, 493-494, 502-503; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr: Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan* (s. nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973, s. 40, 44, 65, 66, 67, 144-145, 185; Hammer (Atâ Bey), VI, 276-278; Fevzi Kurtoglu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1932, s. 283-286, 587, 588; Aziz Samih İter, *Şimalî Afrikada Türkler*, İstanbul 1936, I, 116 vd.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihî*, III, 28-30; E. Rossi, *Storia di Tripoli e della Tripolitana dalla conquista araba al 1911*, Roma 1968, s. 124, 145, 151, 152, 157; F. Braudel, *Civiltà e imperi nel Mediterraneo nell'età di Filippo II*, Torino 1976, II, 1215-1221; Ahmet Rıza Açıkan, *Tunus'un Fethi* (1574), Ankara 1978, tür.yer.; S. Bono, *Storiografia e le fonti occidentali sulla Libia (1510-1911)*, Roma 1982; a.mlf., "Tunisi e La Gollotta negli anni 1573-1574", *Africa*, XXXI, London 1976, s. 1-39; M. Ebû Ayâne, *Coğrafyetteh Tûnis*, İskenderiye 1989, s. 127, 192-193; K. J. Perkins, *Historical Dictionary of Tunisia*, London 1989, s. 55; "Devlet-i Aliyye ile Amerika Devleti Beyninde Mün'akid Muâhedâtın Sûretidir", *Muâhedât Mecmuası*, II, İstanbul 1294, s. 4; Ahmed Refik, "Tunus Seferine Ait Resmî Vesikalar", *DEFM*, II/1-2 (1927), s. 76-95; Svat Soucek, "Tunisia in the Kitâb-ı Bahriye by Piri Reis", *Ar. Ott.*, V (1973), s. 196, 210, 292-293; J. Despois, "Halk al-Wâdî", *EI* (İng.), III, 94-95.

MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

HALLAC MAHMUD MESCİDİ

Ankara'da

XVI. yüzyılda yapılmış

kubbeli bir Osmanlı dönemi mescidi.

Eski Ankara'nın merkezinde, Ulus civarında Doğanbey mahallesinde bulunmaktadır. Adını kimden ve ne zaman aldığı tesbit edilemeyen mescidin kapısı üstünde yer alan iki satırlık orijinal Arapça kitâbesinde bu hayır eserinin 952 (1545-46) yılında Ali b. Abdullah tarafından yaptırıldığı yazılıdır. İbrahim Hakkı Konyalı, Mübârek Galib Bey tarafından ewelce yayımlanan kitâbenin hatalı olduğunu ve bu arada tarihinin 902 (1496-97) şeklinde yanlış verildiğini belirtir. Bu esas inşa kitâbesinin üstünde, doğrudan doğruya duvar yüzeyine siyah sabit mürekkeple dört beyitlik manzum bir tamir kitâbesi daha yazılmıştır. Burada mescidin 1323 (1905) yılında Hacı Hakkı Efendi adında bir kişi tarafından tamir ettirildiği bildirilmektedir. Hallac Mahmud Mescidi Vakıflar İdaresi'nce 1950'lerde bir daha tamir ettirilmiştir.

Hallac Mahmud Mescidi'nin önemi, Ankara'nın çok sayıdaki ibadet yeri arasında Osmanlı dönemi tek kubbeli camiler tipini temsil etmesidir. Mescid kare bir plan üzerine son cemaat yeri olmaksızın inşa edilmiş, duvarlar değişik ölçülerde yontulmuş taşlardan örülmüştür. Bu taşların aralarındaki derzler yakın tamirlerde yapılmış olmalıdır. Beden duvarları sekizgen biçiminde sağır kasnaklı, kurşun kaplı bir kubbeyi taşımaktadır. Kible duvarında alt sırada yer alan iki pencere tamirlerde bozulmuş, mihrap üstündeki tek pencere tuğladan sivri kemeriyle orijinal biçimini korumuştur. Yan cephelerde ikişer dikdörtgen, üstlerde sivri tuğla kemerli pencereler vardır. İki yanında birer pencere olan giriş, sivri tuğla kemerli bir nişin içinde olup mermer söveli ve yay kemerlidir. Harimde, kareden kubbe yuvarlağına geçiş köşelerde içleri mukarnaslı tromplarla sağlanmıştır.

Ankara camilerinin çoğunda görüldüğü gibi mihrap alçıdan kalıplama tekniğiyle bezenmiştir. Mukarnaslı kavsaraya sahip mihrap nişinin etrafında biri kelime-i tevhid yazısı, diğeri tezyinî olan iki kuşak dolaşır. Konyalı, mihrabın üstünde beşi büyük olmak üzere on iki parça çini bulunduğunu, çinilerde altı şualı yıldızlar, açık yeşil ve mavi renkler kullanıldığını yazmıştır. Ancak bu çinilerin hâlâ yerinde durup durmadığı ve İznik eseri olup olmadığı kontrol edilememiştir. Ayrıca Ankara camilerine dair başka yayımlarda bu çinilerin bahsi geçmemektedir.

Hallac Mahmud Mescidi'nin kubbe kasnağı ile kubbe göbeğinde, halen mevcut klasik üslûpta başarılı kalem işi nakışlar ve güzel bir hatla yazılmış yazılar yakın tarihlere aittir. Altlarında daha eski nakışların bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. İçine yakın tarihlerde ahşap bir minber konulmuş olduğundan mescid bir cami durumuna geçmiştir. Orijinal bir minaresi yoktur; ilk yapıldığında minaresi bulunduğu dair bir ize de rastlanmamıştır. Ayrıca bitişğine yapılan çirkin bir dükkânla sağ cephesi tamamen kapatılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mübarek Galib, *Ankara II: Kitâbeler*, İstanbul 1928, s. 33; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara 1971, s. 58-59, plan nr. 27, rs. 106-108; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 423-424; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s. 49-51.

SEMAVİ EYİCE

HALLÂC-I MANSÛR

(حلاج منصور)

Ebü'l-Mugîs el-Hüseyn
b. Mansûr el-Beyzâvî
(ö. 309/922)

Tasavvufun gelişmesine
önemli katkılarda bulunan
ünlü mutasavvîf.

244'te (858) İran'ın Fars eyaletinde bulunan Beyzâ'nın kuzeydoğusundaki Tûr'da doğdu. Dedesi Mahamma Mecûsî idi. Sonraları anne tarafından Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin neslinden geldiği söylenerek kendisine Ensârî nisbesi verilmiştir. İbnü'n-Nedîm onun, halkın çoğunluğunu Araplar'ın meydana getirdiği Beyzâ'dan olduğunu ifade ettikten sonra babasının mesleğinden dolayı "Hallâc" diye tanındığını söyler. Oğlu Hamd'in anlattığına göre ise insanların gönüllerindeki sırları pamuk gibi atıp altüst ettiğinden "Hallâc-ı Esrâr" unvanını almıştır. Başka bir rivayete göre bir hallâcın dükkânında iken sahibini bir yere göndermiş, dükkânına dönen bu kişi bütün pamukların atıldığına görerek bunu onun kerâmeti olarak kabul etmiş ve daha sonra Hallâc diye anılmıştır (*Ahbarü'l-Hallâc*, s. 49). Asıl adı Hüseyin olduğu halde İran'da ve Osmanlılar'da daha çok Mansûr ve Hallâc-ı Mansûr şeklinde babasının adıyla anılmış, kendisine "Mansûr" adı verilirken davasının zafere ulaşmış olduğuna işaret edilmiştir. Allah'ın yardımına mazhar olduğunu anlatmak için ona "Nâsir'in (Allah'ın) Mansûr'u" diyenler de olmuştur. Melâmet ehli arasında "sultânü'l-melâmetiyyîn" diye anılır.

Hatîb el-Bağdâdî'nin, oğlu Hamd'e dayanarak verdiği bilgiye göre Hallâc, doğum yeri olan Tûr'dan halkı Hanbelîler'den oluşan ve hâfizlarıyla tanınan Vâsî'ta gitti. Burada on iki yaşında hıfzını tamamladı. Ardından Tüster'e geçerek iki yıl Sehl et-Tüsterî'nin öğrencisi oldu. Yirmi yaşında Basra'ya geldi. Buradan Bağdat'a giderek Cüneyd-i Bağdâdî, Amr b. Osman el-Mekkî, Ebü'l-Hüseyn en-Nûrî gibi Bağdat'ın tanınmış sûfilerinin sohbetlerine katıldı. Amr b. Osman el-Mekkî'den hırka giydi. Basra'da Ebû Ya'kûb Akta' adlı bir sûfinin kızı ile evlendi. Burada Abbâsî Hilâfeti'ni tehdit eden Zenc isyanına şahit oldu ve muhtemelen bu ayaklanmaya sıcak baktı. Bu arada az çok Şii mezhebini de tanıdı. Basra'da zâhidâne bir hayat yaşarken kayınpederiyle şeyhi arasında şiddetli bir geçimsizlik çıktı.

Hallâc bu durumu Cüneyd'e arz ederek ne yapması gerektiğini sorunca Cüneyd ona sabır tavsiye etti. Bir süre sonra 282'-de (896) ilk haccını yapmak üzere Hicaz'a gitti. Burada vaktini ibadet ve riyâzetle geçiren Hallâc, daha sonra bir grup sûfî ile birlikte Bağdat'a dönerek Cüneyd'in sohbetlerine devam etti. Bu sırada ona sorduğu bazı sorulara cevap alamadı. Hallâc'ın maksatlı sorular sorduğuna ve bu konuda samimi olmadığına kanaat getiren Cüneyd onun sohbetlerine katılmasından rahatsız oldu ve meclisinden uzaklaştırdı (Cüneyd ile aralarında geçen tartışma için bk. *Ahbarü'l-Hallâc*, s. 25). Bunun üzerine Hallâc Tüster'e döndü. Aralarında bir yıl kaldığı Tüster halkı kendisini hiçbir mezhebe bağlı bilmeyen, ancak her mezhebin en zor hükümlerini uygulamayı esas alan Hallâc'a büyük ilgi gösterdi. Hallâc beş yıl sürecek bir yolculuğa çıkmak üzere Tüster'den ayrıldı. Horasan, Mâverâünnehir, Sicistan ve Kirman bölgelerini dolaştı. Fars'ta halka vazalar verdi, onlar için eserler yazdı. Ardından Ahvaz'a geçti ve ailesini de buraya getirtti. Şeyhi Amr b. Osman el-Mekkî'nin Ahvaz yöresine kendisini kötüleyen mektuplar yazması üzerine ondan giydiği hırkayı çıkarıp attı. Ahvaz'da meclis kurup vazalar vermeye başlayan Hallâc halkın ve aydınların büyük teveccühüne mazhar oldu ve burada Hallâc-ı Esrâr diye tanındı. Daha sonra ailesini Ahvaz'da bırakarak 400 müridiyle birlikte ikinci defa hac yapmak üzere Basra üzerinden Mekke'ye gitti. Kendisini kiskanen sûfî Ebû Ya'kûb en-Nehrecûrî onun aleyhinde bulunmaya başladı. Hac dönüşü Basra'da bir ay kaldıktan sonra Ahvaz'a gelen Hallâc, ailesini ve buranın ileri gelenlerinden bir grubu yanına alarak Bağdat'a geçti. Burada bir sene kaldı; ardından küfür ve şirk beldelerini Allah'ın dinine davet etmek için mânevî bir işaret aldığını söyleyerek ailesini müridlerinden birine emanet edip deniz yoluyla Hindistan'a gitti (Hatîb, VIII, 120). Horasan, Tâlekân, Mâverâünnehir, Türkistan, Maçin, Turfan ve Keşmir'i dolaştı. Buralarda ateşli vazalar verdi, Allah sevgisinden söz etti. Gezdiği yerlerdeki halk için eserler yazarak İslâm'a girmelerinde etkili oldu. Onun tesiriyle müslüman olanlara Mansûrî deniliyordu. Bu durum kendisini büyük bir üne kavuşturdu. Ziyaret ettiği yerlerin halkı mektuplarında kendisine "mugis, mukit, mümeyyiz, zâhid, mustale, muhayyer" gibi unvanlarla hitap ediyorlardı. Bu seyahatten dönünce aleyhindeki faaliyetler de tekrar başladı. 290'da (903)